

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94 (477)

Ольга Гейда

ВИБОРИ ДО ЧЕРНІГІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ 1909 р. НА ШПАЛЬТАХ МІСЦЕВОЇ САТИРИЧНОЇ ПЕРІОДИКИ

Стаття присвячена висвітленню виборів до складу Чернігівської міської думи у 1909 р. на шпальтах місцевих сатирично-гумористичних журналів. Зібрані матеріали дають змогу проаналізувати альтернативні погляди на керівний склад міської думи, методи політичної боротьби та політичні уподобання чернігівців тієї буремної доби.

Ключові слова: історія Чернігова, міська дума, виборче законодавство початку ХХ ст., сатирична періодика Чернігівщини.

Революція в Російській імперії 1905–1907 років викликала розквіт сатиричної журналістики. Наприкінці 1905 р. почався процес політичного самовизначення газет і журналів. Він був обумовлений появою легальних партій, у тому числі консервативних і поміркованих, що відразу ж позначилося на ідейній диференціації преси та суттєвому зростанні її тиражів. Друк набув виразного опозиційного характеру, особливо це виявилось у появі сатиричної періодики. На сторінках сатиричних журналів були представлені різнопланові жанри політичної сатири: шаржі, карикатури, малюнки, вірші, памфлети, гуморески, анекдоти, фейлетони. Час існування більшості сатиричних часописів був досить коротким, зважаючи на характер матеріалів, які друкувалися на їхніх сторінках. Деякі з них побачили світ кілька разів, були й такі, які засвідчили своє існування лише одним номером.

За підрахунками дослідників, у 1905 – 1907 рр. в українських містах видавалося сорок шість сатиричних періодичних часописів. У Києві виходило 17 видань, в Одесі – 12, у Харкові – 9, Катеринославі – 3, Миколаєві – 2, Полтаві – 1 [4, с. 145].

Чернігів теж не стояв осторонь бурхливих процесів становлення демократичної журналістики. У місті впродовж 1907 – 1909 рр. побачили світ два сатиричні видання: з березня 1907 р. почав виходити «Черниговский летучий юмористический и сатирический листок», який у липні 1907 р. був змінений у щомісячний політичний, літературний, гумористичний журнал «Волна», що виходив до грудня 1909 р. включно. Обидва видання друкувалися російською мовою. У Чернігівському обласному історичному музеї імені В. В. Тарновського зберігається майже повний комплект означених видань (три випуски «Черниговского летучего юмористического и сатирического листка» та повні підшивки журналу «Волна» за 1907 та 1909 рр. [5])

Видавцем-редактором трьох випусків «Черниговского летучего юмористического и сатирического листка» та журналу «Волна» у 1907 – 1908 та № 1–2 за 1909 р. був В. (Сучек) Сучков. Починаючи з об'єднаного № 3 – 5 за 1909 р. посада видавця та редактора відокремлювалися. Редактором видання став Є. Корноухов. Беззмінний видавець обох журналів, Володимир Мінич Сучков, служив помічником класних

© Гейда Ольга Сергіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка.

наставників у Чернігівській чоловічій гімназії та мав чин колезького реєстратора. Євген Олександрович Корноухов працював у духовній консисторії, а з 1909 р. був обраний хранителем музею та бібліотеки Чернігівської губернської вченої архівної комісії [6, с.22].

Редакція у 1907 р. розміщувалася у будинку Маркельса по вул. Бульварній (нині – Преображенська), поряд з Олександрівським готелем. У 1909 р. вона переїхала у будинок Бондаренка на розі вул. Бульварної та Мстиславської. Місцем видання як «Черниговского летучего юмористического и сатирического листка», так і часопису «Волна» впродовж 1907 – 1909 рр. зазначено друкарню Чернігівського губернського земства.

Поява у провінційному Чернігові такого роду видання не залишилася без уваги. Часопис постійно відчував опір консервативної частини суспільства та представників влади. У видавця журналу В. Сучкова були проблеми з директором гімназії та з керівництвом Київського навчального округу внаслідок доносу чернігівського осередку «Союзу руського народу». Посада редактора сатиричного журналу «Волна» стала причиною поспішного звільнення з роботи у Чернігівській духовній консисторії і Є. Корноухова.

Тематично статті видання можна поділити на умовні групи: загальна політична ситуація в країні, чернігівське суспільство та його вади, вибори до місцевих органів влади, міські органи управління, заклади освіти та медицини, осередки культури, спорту та розваг, міська інфраструктура та благоустрій. Статті витримано у стилі сатири та іронії, тому факти з життя Чернігова іноді викладені у завуальованій або алегоричній формі, без зазначення офіційних назв установ та прізвищ людей. Форми викладу матеріалу були доволі різноманітні: анекдоти, говірки на новий лад, байки, нариси з натури, п'єси, драматичні монологи. Значну частину матеріалів видання становлять вірші різних жанрів: від ліричних до політично-сатиричних.

Не обійшло своєю увагою видання і вибори гласних до Чернігівської міської думи, які відбувалися у місті у жовтні-листопаді 1909 р. Згідно з діючим на той час виборчим законом від 1892 р., податковий ценз для виборців змінювався майновим: у невеликих містечках – не менше 300 крб (на ті часи суттєва сума). Термін проживання у містах необхідний для допуску до висунення кандидатів на посади зменшувався до одного року. Виборчі права для установ зберігалися лише за торговими закладами. Положення 1892 р. передбачало, що деякі категорії громадян взагалі не матимуть права висувати свої кандидатури, а саме: місцеві працівники прокуратури, священики, особи, які перебували під наглядом поліції, а також утримувачі і постійні клієнти приватних винних крамниць. Зберігалися обмеження і для євреїв. Кількість гласних нехристиянського віросповідання не повинна була перевищувати п'яту частину їх загальної чисельності в думах. Крім того, приблизно п'ята частина виборців до виборів не допускалася через несвоєчасну сплату міських зборів. Унаслідок цих заходів кількість виборців зменшилася у кілька разів. Середній їх відсоток упав до 1% від загальної кількості населення міста.

Були внесені зміни і до процедури виборів гласних. Так, балотуванню міг підлягати кожен, хто був рекомендований не менше ніж п'ятьма виборцями або шляхом самовисування. Цим свого роду нарадам із п'яти виборців дозволялося складати списки запропонованих кандидатів у гласні, що могло бути для виборців певним полегшенням при голосуванні. Пропозиції щодо кандидатів у гласні виборці могли зробити при отриманні вхідних білетів на виборче засідання або у проміжок часу між видачею білетів і виборами.

Матеріали про підготовку та проведення виборів до Чернігівської міської думи, вміщені на шпальтах сатиричного журналу «Волна» (у трьох номерах за 1909 р.) та дозволяють акумулювати інформацію про кількісний, персональний, професійний і національний склад нової думи та політичні уподобання чернігівської громади, а також проаналізувати альтернативну від офіційної інформацію щодо суспільного сприйняття відносно нового явища політичного життя Чернігова початку ХХ ст. та відтворити усі етапи цього процесу. Вони дають змогу з'ясувати маловідомі факти

з біографій міських чиновників та навіть їх психологічний портрет у нестандартній та жвавій інтерпретації політичної сатири. Зрозуміло, що достатньо різка критика претендентів на депутатське крісло була справою незвичною та навіть крамольною для політичних технологій того часу – тим більш цікавою та корисною для сучасних дослідників є зібрана інформація.

У № 19/1909 р. у статті «Новая Черниговская дума» подано повний склад депутатського корпусу думи та проаналізовано принципи її формування. Загалом зі складу старої думи було переобрано лише одинадцять осіб (27,5%). Решта двадцять три гласні новообрані. Троє представників єврейських партій по квоті, два відомчі представники (від духовенства – протоієрей А. Шестериков та земства – Д. Тризна) та один член управи. Загальна кількість гласних дорівнювала сорок осіб. Праві партії отримали меншість (15 місць), більшість за прогресивними партіями [1, с. 475-476].

Сподівання демократичної частини чернігівського суспільства емоційно виражені у вірші відомої поетеси та активної співробітниці згаданих сатиричних журналів Зинаїди Додіної «К виборам»:

«С душой разбитой и усталой я шла домой
Весь город спал, во мрак осенний погруженный
И даже страж ночной дремал.
Кой-де унылое мерцание убогих тусклых фонарей
Мысль наводило на сознание, что нет здесь жизни, нет людей.
Что город наш гнилым болотом глухой провинцией залит;
А то, что служит нам оплотом – и пальцем не пошевелит.
Но вдруг мелькнуло чрез мгновение в моем мозгу, что близок час
Когда настанет пробуждение, когда заря взойдет для нас!» [1, с. 474]

Вимоги гласних новообраної думи від виборців теж були викладені у своєрідній формі у вірші «Чего я хочу?»:

«Я хочу, чтоб наша дума членов умных избрала.
Что б принялась она за дело, что б как прежде не спала.
Я хочу, чтоб грязных улиц больше не было нигде.
И одни лишь мостовые, что б сменили их везде.
Я хочу, чтобы горело больше ярких фонарей.
Что б прохожий, то и дело не ломал ног в тьме ночей.
Что ж сказать мне в заключение? Разве только пожелать,
Что б людей идейных, честных в члены думы нам избрать» [1, с. 481-482].

Паралельно з виборами гласних відбувалося голосування за кандидатуру міського голови Чернігова. «В Чернигове при полном безлюдьи, при отсутствии хоть сколько-нибудь солидных и серьёзных сил в деле ведения и управления городского хозяйства, знания этого крупного и сложного механизма – вопрос, кого почтить избранием в городские головы, является вопросом в высшей степени сложным. На мрачном фоне нашего безлюдья и полного отсутствия умения и способности с пользой служить интересам родного города в качестве главы городского муниципалитета – имя Аркадия Васильевича Верзилова по всей справедливости является единственной светлой точкой. За это говорит очень многое: и университетское образование, и в высшей степени добросовестное и продуктивное служение городу в продолжение шестнадцати лет подряд, в трудной экономической ситуации, из которой он вышел с честью, не оставив места для упреков ни со стороны выборщиков ни со стороны населения», – писав про кандидатуру на посаду міського голови автор «Волны» під псевдо Чичок-Люкстар [1, с. 478]. Для стимулювання більш широкого обговорення кандидатур на сторінках часопису публікувалися навіть епіграми на кандидатів у гласні достатньо цікавого змісту [1, с. 480-481].

Верзилову

У тебя есть ум и знания,
Благородная душа.
Только больно добр ты очень
И податлив – вот беда!
Но мы все ж тебе желаем
Во главе управы быть,
Только маленький дерзаем
Мы советик предложить:
Слушай слева, слушай справа,
А себе на ус мотай.
И чужим умом не думай –
Своему работу дай.

Демидову

Нет ни одной черты в тебе,
Что б мог ты влечь людей к себе.
Одна корысть в тебе сидит
Во всем она лишь говорит.

Добровольскому

Хоть массой ты и не любим,
Но человек талантливый.
И мы душевно все хотим,
Тебе пост удержать желанный.

Результат виборів та новообрані гласні думи засмутили редакторів: «Все то же, что видели и слышали мы в прошлой думе! И не верится, что новая дума, одиннадцатая по созыву при действии городских Положений, будет непохожею на своих предшественниц. Те же люди, те же интересы, и неужели та же прежняя, старая жизнь будет руководить и новую думу?» [2, с. 518-522.] Підбиваючи результати виборів, автор фейлетону «Панорама» попереджає гласних.

«Смотри – вот главная картина: то дума нового созыва.
Хоть избраны все те, что были прежде,
но все ж на них взираем мы в надежде,
что время лучшее настанет, и город наш от сна воспрянет.
Итак, прощаемся мы с вами на четыре года,
но дав предупреждение вам такого рода:
коль, если появятся опять грешки у вас,
тогда уж не пеняйте нисколько на нас –
о них мы будем делать вам напоминание,
чтоб обратили вы на нас свое внимание» [3, с. 560].

«Черниговский летучий юмористический и сатирический листок» та часопис «Волна» розпочали своє існування у складних умовах реакції. Чернігівське суспільство не було знайоме з місцевими прикладами гумористичної журналістики та з недовірою ставилося до пропозицій змінити сталі норми та традиційні принципи взаємовідносин влади та народу. На відміну від офіційної преси, яка фінансувалася урядом, сатирична періодика була справою приватною. За існуючих на тоді законодавчих можливостей контролю над пресою видавати такі часописи було справою досить ризикованою, навіть небезпечною. Тож особиста заслуга видавця та редактора відіграла у трирічному існуванні журналу визначальну роль. Видавець, редактор, автори часопису були проникнуті вірою у необхідність та корисність своєї роботи і виконували її відповідально. Поява у Чернігові місцевих сатиричних видань мала

значний суспільний резонанс. Видання користувалися популярністю серед освіченого товариства, були виразниками настроїв демократичної інтелігенції, яка задихалася в умовах реакційного державно-бюрократичного режиму, та стали першими ластівками місцевої демократичної журналістики ХХ ст.

1. Волна. – 1909. – № 19.
2. Волна. – 1909. – № 20.
3. Волна. – 1909. – № 21.
4. Гейда О.С. До історії періодичної преси на Чернігівщині: сатиричний журнал «Волна» 1907 – 1909 рр. // Скарбниця української культури. – 2016. – № 17. – С. 85 – 95.
5. Демченко Е. П. Сатирическая пресса Украины 1905–1907 гг. – К., 1980.
6. Календарь Черниговской губернии на 1907 г. – Чернигов, 1907. – Адрес-календарь.

Ольга Гейда

Выборы в Черниговскую городскую думу 1909 г. на страницах местной сатирической периодики

Статья посвящена освещению выборов в Черниговскую городскую думу в 1909 г. на страницах местных сатирически-юмористических журналов. Собранные материалы позволяют проанализировать альтернативные взгляды на руководящий состав городской думы, методы политической борьбы и политические предпочтения черниговцев той бурной эпохи.

Ключевые слова: история Чернигова, городская дума, избирательное законодательство начала ХХ в., сатирическая периодика Черниговщины.

Olga Heyda

Elections to the Chernihiv Duma in 1909 on the pages of the local satirical periodicals.

The article is devoted to the coverage of the elections to the Chernihiv City Duma in 1909 on the pages of local satirical and humor magazines. The collected materials give an opportunity to analyze alternative views on the leadership of the city duma, the methods of political struggle and political preferences of the Chernihiv citizens of that troubled age.

Key words: Chernihiv, City Duma, electoral law of the early twentieth century, satirical periodicals of Chernihiv.

